

UDK: 623.454.8
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1148, str. 21–39.
Pregledni članak
Primljen: 11. oktobar 2012. godine

Svetlana ĐURĐEVIĆ-LUKIĆ
Dragana NIKOLIĆ¹

Globalni trendovi u sprečavanju proliferacije oružja za masovno uništenje

SAŽETAK

U radu su sistematizovana multilateralna nastojanja da se ograniči proliferacija oružja za masovno uništavanje, bioloških, hemijskih, radioaktivnih i nuklearnih materijala i agenasa, u poslednjih pet godina. Uz navedene tematske oblasti, analizirane su i aktivnosti koje se tiču nedržavnih aktera odnosno primene Rezolucije 1540, kao i delovanje Evropske unije. Globalni bezbednosni kontekst određuju „Arapsko proleće“, vojna intervencija u Libiji, sukobi u Siriji, kao i između Izraela i Palestinaca, nedovoljna integrisanost Irana i naročito Severne Koreje u postojeće režime vezane za OMU, kao i finansijska kriza. Neprestani napredak tehnologije i velika uloga nedržavnih aktera pojačavaju potrebu revidiranja strategija, procedura i institucija na globalnom i nacionalnom nivou, jačanje i proširivanje postojećih aranžmana u vezi sa sigurnošću svih tipova oružja za masovno uništavanje, i preispitivanja sposobnosti da se odgovori na moguće scenarije terorističkih napada. Iako je broj država potpisnica konvencija u vezi sa OMU u porastu, evidentno je da one imaju različit pristup osnovnim ciljevima konvencija, kao i tumačenju progressa u njihovoj implementaciji, posebno u odnosu na pooštavanje mera verifikacije i inspekcije.

Ključne reči: Oružje za masovno uništavanje, hemijsko oružje, biološka i toksička oružja, nuklearno oružje za masovno uništavanje, proliferacija, Ujedinjene nacije, Evropska unija.

¹ Mr Svetlana Đurđević-Lukić, istraživač – saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, e-mail: svetlana@yahoo.com, dr Dragana Nikolić, naučni saradnik, Institut za nuklearne nauke „Vinča“. Rad je rezultat istraživanja u okviru multidisciplinarnog projekta tehnološkog razvoja TR-37021 koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije, 2011–2014.

Uvod

Jedinstvena definicija oružja za masovno uništenje – OMU (*Weapons of Mass Destruction, WMD*) nije data ni u jednoj konvenciji ili međunarodnom zakonu, ali se standardno navode biološka, hemijska, nuklearna, a sve češće i radiološka. Zajednička karakteristika im je da mogu izazvati veliki broj žrtava, ekološku štetu, ekonomske gubitke i političke posledice po stabilnost. Pitanja razoružanja, sprečavanja širenja OMU i sredstava za njihovo lansiranje, kao i smanjivanja postojećih arsenala i zaliha, predmet su multilateralne aktivnosti duže od stoleća.² Međudržavna saradnja u cilju stavljanja pod kontrolu tokova u vezi sa ovim oružjem prolazila je kroz različite faze, kao i uspostavljanje kontrole prometa strateških materijala, opreme i tehnologije koji omogućavaju razvoj OMU. Tokom Hladnog rata doneto je više međunarodnih ugovora, konvencija, protokola, sporazuma i rezolucija, od kojih su najznačajniji oni doneti u okvirima Ujedinjenih nacija (UN): Ugovor o neproliferaciji nuklearnog oružja iz 1970. godine, Konvencija o biološkom i toksičnom oružju iz 1975. godine, kao i Konvencija o hemijskom oružju iz 1992. godine. Primarni fokus je bio na kontroli postojećih arsenala oružja i promovisanju detaljnih inspekcija u državama potpisnicama. Kraj Hladnog rata označio je i ubrzanu globalizaciju i pojavu novih bezbednosnih izazova, rizika i pretnji. Raspadom nekadašnjeg Sovjetskog Saveza povećao se broj zemalja koje su raspologale nuklearnim, hemijskim i biološkim oružjem, a koje nisu imale sredstva za adekvatno održavanje ovih arsenala. U cilju smanjenja ovih rizika, Sjedinjene Američke Države (SAD), kao jedina preostala globalna sila i time najzainteresovanije za održanje novouspostavljenog međunarodnog poretka, pokrenule su brojne programe bilateralne saradnje sa Ruskom Federacijom i bivšim državama SSSR za poboljšanje mera fizičko-tehničke zaštite, premeštanje i/ili uništavanje arsenala i postrojenja za proizvodnju, kao i pogranične kontrole.

Globalna bezbednosna dinamika i razvoj tehnologije doveli su do daljeg povećanja broja država koje nastoje da razviju sopstvene programe za proizvodnju OMU, odnosno zemalja koje nastoje da pribave potreban materijal i znanje kako da se takvo oružje napravi. Potreba za energetskom bezbednošću dovela je do ekspanzije nuklearne energije, a time i povećanja mogućnosti za proizvodnju fisionog materijala (visoko obogaćenog uranijuma i plutonijuma) u okviru nuklearnog gorivnog ciklusa. To je takođe povećalo i broj lokacija na kojima se ovakav materijal nalazi, kao i širenje znanja i tehnologije u vezi sa njim.

Istovremeno, ne-državni akteri dobijaju sve veći značaj u globalnoj bezbednosti. Bezbednosni rizici od nedozvoljenog sticanja OMU ili materijala i tehnologije za njihovu proizvodnju od strane nadnacionalnih grupa, čime bi se stvorile mogućnosti za dalju proliferaciju i/ili zloupotrebu od strane terorista, javili su se ubrzo po okončanju Hladnog rata. Međutim, napadi u SAD 11. septembra 2001. godine demonstrirali su nove,

² Upotreba hemijskog oružja počela je da se reguliše još 1899. i 1907. godine, Haškim konvencijama.

zastrašujuće dimenzije međunarodnog terorizma i njegovu sve veću sofisticiranost. Raniji fokus na države kao aktere, odnosno na pitanje kako što više umanjiti rizik od potencijalne upotrebe ovih oružja u sukobu između država, pomeren je na predupređivanje mogućnosti da oružje za masovno uništenje dospe u ruke terorista. U ovakvim okolnostima poseban akcenat je stavljen na pooštavanje režima multilateralne kontrole izvoza kao dodatnog mehanizma za borbu protiv širenja OMU, a polazeći od toga da je zaustavljanje od presudne važnosti za sprečavanje nedozvoljene nabavke materijala, komponenti i opreme dvostruke namene, koji su definisani u kontrolnim listama robe dvostruke namene (*Nuclear Suppliers Group - NSG, Wassenaar, Australia Group*).

Ovi naponi odvijaju se u izmenjenom geopolitičkom kontekstu koji je stvoren najpre vojnim akcijama SAD i njegovih saveznika u Avganistanu i Iraku, a zatim, u posmatranom periodu, njihovim širenjem na Pakistan; kao i novom bezbednosnom dinamikom koja se uspostavlja od otpočinjanja takozvanog „Arapskog proleća“, uključujući i vojnu intervenciju u Libiji, sukobe u Siriji, i između Izraela i Palestinaca.

U ovom radu su sistematizovana multilateralna nastojanja da se ograniči proliferacija OMU, odgovarajućih materijala i agenasa (bioloških, hemijskih, radioaktivnih i nuklearnih), posebno u periodu od 2008. godine. Pristup je tematski, odnosno svaka od pomenutih oblasti je odvojeno obrađena, sa vrlo kratkim prikazom istorijata, a zatim i detaljnije datim aktivnostima u poslednjih pet godina. Takođe su analizirane i aktivnosti koje se nadovezuju na Rezoluciju Saveta bezbednosti UN 1540 koja se tiče nedržavnih aktera, kao i najnoviji trendovi u oblasti neproliferacije na nivou Evropske unije.

Hemijska oružja za masovno uništenje

Hemijsko oružje uključuje toksične industrijske hemikalije, njihove prekursore, hemijsku municiju i opremu za njenu primenu. Opasnost ovog oružja ogleda se u sposobnosti da uništi ili veoma ošteti kako živu silu, tako i životnu sredinu (zemljište, vegetaciju, vodene tokove), pri čemu može da ostavi dugotrajne posledice po pogođeno područje.

Najznačajniji međunarodni dokument koji reguliše ovu oblast je Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja i upotrebe hemijskog oružja i njegovom uništenju (*Chemical Weapons Convention - CWC*) koju je usvojila Generalna skupština UN 30. novembra 1992. godine. Ona predstavlja proširenje Ženevskog protokola iz 1925. godine (*Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare - 1925 Geneva Protocol*) i uključuje opsežne mere verifikacije i inspekcije na terenu. Konvencija je zvanično stupila na snagu 1997. godine sa ratifikacijom jedne trećine članica UN. Zemlje potpisnice Konvencije obavezale su se da unište svoje zalihe hemijskog oružja i postrojenja za njihovu proizvodnju u roku od 10 godina

nakon stupanja Konvencije na snagu. Za relativno kratko vreme Konvencija o hemijskom oružju postala je široko prihvaćena.

Konvencija svrstava hemikalije u tri klase, od kojih se svaka dalje deli na deo A – hemikalije koje se mogu direktno koristiti kao oružje, i deo B – hemikalije koje se mogu koristiti za proizvodnju hemijskog oružja.³ Na osnovu ove klasifikacije pristupa se planiranju uništavanja oružja, kao i procesima kontrole i verifikacije.⁴ Sprovođenje Konvencije u državama koje su je potpisale nadgleda Organizacija za zabranu hemijskog oružja, osnovana 1997. u Hagu (*Organization for Prohibition of Chemical Weapons*, OPWC). Za implementaciju Konvencije na nacionalnom nivou nadležno je Nacionalno implementaciono telo. Konvencija o hemijskom oružju (i samim tim rad OPWC) obuhvata pitanja zabrane upotrebe, razvoja, proizvodnje, skladištenja, nabavke i transfera hemijskog oružja i njihovog uništenja, pitanja kontrole država članica, kao i saradnju država članica sa OPCW.

Režim pod kojim funkcioniše Konvencija o hemijskom oružju napravljen je tako da se svake godine održavaju redovne sesije država potpisnica, koje razmatraju praktična pitanja i probleme koji se javljaju u funkcionisanju OPCW. Konferencije o reviziji na kojima se razmatra strateško usmerenje CWC i samim tim rada OPCW održavaju se svake pete godine.

Poslednja, Druga konferencija o reviziji održana je aprila 2008. godine sa agendom fokusiranom na nekoliko osnovnih pitanja. Iako se radi o jednom od najuspešnijih multilateralnih sporazuma koji je do te konferencije obuhvatao 98% zemalja, ključni prioritet je ostalo njeno dalje prihvatanje, budući da je u tom trenutku 12 država nisu bile potpisale i/ili ratifikovale. Osim toga, gotovo polovina zemalja nije donela prateće zakone koji, na nacionalnom nivou, nabavku i korišćenje hemijskog oružja tretiraju kao krivično delo.

Drugo ključno pitanje je problem uništavanja zaostalog hemijskog oružja koje su deklarirale pojedine države članice Konvencije: Albanija, Indija, Libija, Rusija, Južna Koreja i SAD. Odredba CWC da se u roku od 10 godina nakon stupanja na snagu Konvencije uništi sve zaostalo naoružanje sprovedena je samo u Albaniji, te su ostalih pet država dobile produžetak roka do 29. aprila 2012. godine. Međutim, pošto se radi o veoma velikim količinama, prvenstveno u Rusiji i SAD, pristupilo se postupnom uništavanju zaliha. Amerikanci su predviđali da će uništavanje biti okončano najranije 2017. godine, a realno tek 2023. godine. Iran je smatrao da to predstavlja teško kršenje odredbi Konvencije.⁵ Stav SAD je da, sve dok aktivno rade na uništavanju postojećih zaliha, ne narušavaju smisao Konvencije.

³ Detalji u Aneksu o hemikalijama, u Konvenciji o hemijskom oružju. Dopunjena verzija Konvencije dostupna je na sajtu ove organizacije: Internet, http://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=6357.

⁴ Član 6. Konvencije, ibidem.

⁵ Oliver Meier, "CWC Review Conference Avoids Difficult Issues", *Arms Control Today*, Arms Control Association, May 2008, Internet, <http://www.armscontrol.org/print/2990>.

Dodatni, značajan problem u primeni Konvencije predstavlja održavanje koraka sa napretkom tehnologije, pre svega biotehnologije i nanotehnologije. U tom smislu neophodno je obuhvatiti nove, a posebno neke granične agense, naročito stoga što Konvencija o biološkom i toksičnom naoružanju nema tako razrađene protokole za verifikaciju kao CWC.

Ova konferencija dala je set preporuka za bolje sprovođenje odredbi CWC na nacionalnom nivou država članica kroz programe podrške. Međutim, u vezi sa pitanjem neproliferacije iskazane su značane razlike u pristupu. Naime, neke od zemalja u razvoju smatrale su da je suština Konvencije razoružanje, dok su industrijske zemlje predvođene SAD zainteresovane da CWC dobije aktivniji karakter i da postane efikasniji instrument u borbi protiv proliferacije hemijskog naoružanja. Kako se količine hemijskog naoružanja na svetu smanjuju upravo zahvaljujući primeni odredbi CWC i efikasnom radu OPCW, inspekcije se sve više koncentrišu na hemikalije „dvostruke namene“. Konkretno, od stupanja CWC na snagu do kraja 2007. godine broj inspekcija izvršenih po osnovu hemikalija Klase 1 bio je 182, za Klasu 2 je bilo 405 inspekcija, Klasu 3 je bilo 218 inspekcija, dok je 512 inspekcija bilo izvedeno u postrojenjima za proizvodnju ostalih hemikalija.⁶ Reč je o hemikalijama koje nisu obuhvaćene nijednom od tri klase navedene u Konvenciji, ali od kojih se primenom različitih tehnologija može napraviti hemijsko oružje. Nabavka ovakvih materijala, ali i korespondentne opreme i tehnologije, potencijalni su cilj ekstremističkih nedržavnih aktera, radi upotrebe za proizvodnju OMU i terorističke aktivnosti. Stoga su inspekcije sve više fokusirane na ovakva postrojenja, ali neke zemlje članice izražavaju sumnju da se one mogu iskoristiti za špijunažu.⁷

Pripreme za održavanje Treće konferencija o reviziji, planirane za 2013. godinu, su u toku. Broj država koje nisu pristupile Konvenciji smanjen je na osam: Angola, Egipt, Severna Koreja, Somalija, Južni Sudan i Sirija nisu potpisale CWC, dok su je Burma i Izrael potpisali ali još nisu ratifikovali. U pogledu rokova za uništenje hemijskog naoružanja, Libija (koja je prijavila nove količine naoružanja), Rusija i SAD nisu uspjeli do sada da unište kompletne deklarirane zalihe, te je najavljeno da će probiti rokove, ali su izašli sa konkretnim planovima za okončanje ovog procesa: SAD do 2020, Rusija do 2015, Libija do 2016.⁸ Ovo pitanje je relativno uspešno rešeno na 16. sesiji Konferencije država članica 2011. godine, koja je uspostavila brojne mere za veću transparentnost i izgradnju poverenja između država članica. Irak je nedavno takođe prijavio postojanje izvesnih količina zaostalog naoružanja, te

⁶ Report of the Second Special Session of the Conference of the States Parties to Review the Operation of the Chemical Weapons Convention, 7-18 April 2008, Second Review Conference, OPCW, 18 April 2008, pp. 14-15, Internet, http://www.opcw.org/index.php?eID=dam_frontend_push&docID=1837.

⁷ Second Review Conference CWC – Review, Internet, <http://www.fas.org/blog/cw/cwc-today/second-review-conference>.

⁸ Working Group for the Preparation of the Third Review Conference, Note by the Technical Secretariat Review of the Operation of the Chemical Weapons Convention since the Second Review Conference, 5 October 2012, pp. 26-27.

se razmatraju načini za uništavanje ovih zaliha. Ključno pitanje je i dalje sistem inspekcija i verifikacija, odnosno problem postrojenja koja ne proizvode hemikalije iz tri klase koje navodi CWC. Konstantno se uvećava broj deklaracija zemalja članica o postojanju i broju postrojenja koja ulaze u ovu kategoriju.⁹ Pitanje implementacije odredbi konvencije i dalje je aktuelno, međutim, napredak na ovom polju je konstantan, pre svega zahvaljujući programima podrške.¹⁰

Biološka i toksična oružja za masovno uništenje

Biološko oružje za masovno uništenje podrazumeva biološke agense (patogene) i toksine koji onesposobljavaju ili uzrokuju smrtonosne bolesti ljudi, životinja i biljaka, izazivaju veliki broj žrtava, ekološke probleme, ekonomske gubitke (uništavanjem ili kontaminacijom poljoprivrednih proizvoda i stoke koji se eliminišu iz lanca ishrane), a time i socijalne i političke poremećaje. Osnovu globalnog pristupa pitanju biološkog i toksičnog oružja za masovno uništenje čine Ženevski protokol iz 1925. godine i Konvencija o zabrani razvoja, proizvodnje i skladištenja bakterijskog (biološkog) i toksičnog oružja i o njihovom uništenju – skraćeno Konvencija o biološkom oružju (*Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction*, BWC) iz 1975. godine. Njome su uspostavljene redovne Konferencije o reviziji (tzv. *RevCons*), koje se održavaju na svakih pet godina, i na kojima se razmatraju najnoviji globalni izazovi i pitanja iz oblasti BWC. Do sada su 162 države ratifikovale Konvenciju, dok ju je 12 samo potpisalo.

Na Drugoj konferencija o reviziji BWC koja je održana 1986. u Ženevi definisani su važni mehanizmi za funkcionisanje BWC. Utvrđena je procedura za rešavanje nedoumica oko usaglašenosti (poštovanja), poznata kao „Formalni konsultativni proces”, i uspostavljene su godišnje razmene informacija, Mere za izgradnju povrenja (*Confidence-building Measures*, CBMs). Problem bioterorizma uveden je u okvire Konvencije budući da je u Finalnom dokumentu potvrđeno da se Konvencija odnosi na sve nacionalne, međunarodne i nedržavne aktere. Svetskoj zdravstvenoj organizaciji (*World Health Organization*, WHO) data su značajna ovlašćenja – da koordinira merama za reagovanje u vanrednim situacijama kada se sumnja da je upotrebljeno biološko oružje.¹¹

Seriya incidenata sa pismima koja su u sebi sadržala spore antraksa tokom 2001. godine, doprinela je podizanju globalne svesti o potencijalnoj pretnji od bioterorizma, i neophodnosti uspostavljanja stalne komunikacije između dva zasedanja Konferencije o reviziji. Stoga je na Petoj konferenciji 2002. godine

⁹ Ibidem, p. 48.

¹⁰ Ibidem, pp. 4–5.

¹¹ The Final Document of the Second Review Conference, BWC/CONF.II/13 (Part II), Internet, http://www.opbw.org/rev_cons/2rc/docs/final_dec/2RC_final_dec_E.pdf.

uspostavljen tzv. Intersesioni proces (*Inter-Sessional Process*), mehanizam koji se sastoji od godišnjih sastanaka predstavnika država potpisnica BWC, kojima prethode sastanci eksperata između dve konferencije, i na teme zadate zaključcima prethodne Konferencije.¹²

Teme od primarnog interesa koje su definisane bile su: 1) usvajanje neophodnih nacionalnih mera, uključujući kaznene odredbe, koje omogućavaju sprovođenje zabrana iz BWC; 2) uspostavljanje i održavanje bezbednosti i nadzora nad patogenim mikroorganizmima i toksinima na nacionalnom nivou; 3) jačanje nacionalnih i međunarodnih institucionalnih napora i mehanizama za nadzor, detekciju, dijagnostiku i suzbijanje infektivnih bolesti ljudi, životinja i biljaka; 4) poboljšanje međunarodnih mogućnosti da se reaguje na navodnu upotrebu biološkog oružja ili pojavu sumnjive epidemije, da se sprovede istraga i ublaže posledice.¹³ Praćenje i primena novih dostignuća u nauci i tehnici koja su relevantna za BWC prepoznati su kao konstantna aktivnost od vitalnog značaja za primenu Konvencije.

Sedma konferencija o reviziji BWC održana je 5–22. decembra 2011. u Ženevi, uz učešće predstavnika 109 država (od čega su 103 države članice), nevladinih organizacija, inistucija UN, kao i brojnih međunarodnih i nadnacionalnih organizacija koje su dobile status posmatrača (uključujući i EU). Konferencija je pozvala zemlje članice da poboljšaju domaću regulativu (zakonodavnu, sudsku, administrativnu itd.) u cilju sveobuhvatnije implementacije Konvencije na nacionalnim nivoima, kako u cilju poboljšavanja bezbednosti bioloških agenasa i toksina u laboratorijama i prilikom transporta, tako i u prevenciji zloupotrebe. Države članice su pozvane da se u što većem broju uključe u primenu mera za jačanje poverenja, koje su ovom prilikom revidirane i poboljšane.¹⁴ Tehnološki naprednije države pozvane su da usvoje mere za promociju transfera tehnologija i međunarodnu saradnju sa zemljama koje su manje razvijene u ovoj oblasti, u cilju ispunjavanja svrhe BWC, a i radi izgradnje kapaciteta i podrške u nadzoru, identifikovanju, dijagnostikovanju i borbi protiv infektivnih bolesti koje pogađaju ljude, životinje i biljke.

Konferencija je zadržala postojeći model intersesionalnih programa, i za period 2012–2015. odredila obavezne teme za godišnje sastanke grupa eksperata: saradnja i međusobna pomoć (sa posebnim fokusom na član 10 BWC); pregled napretka u tehnologiji i nauci u oblastima koje obuhvata BWC; jačanje primene BWC u državama članicama. Obavezne teme godišnjih sastanaka država članica biće: izazovi i prepreke za međunarodnu saradnju, pomoć i razmena u oblasti bioloških nauka i tehnologije; rad na usavršavanju

¹² O intersesionom procesu detaljno u: Piers Millett (ed.), *Improving Implementation of the Biological Weapons Convention: The 2007–2010 Intersessional Process*, UN Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2011.

¹³ Sixth Review Conference of BWC, Final Document BWC/CONF.VI/6, 2006, Internet, <http://www.opbw.org/>.

¹⁴ Mere za unapređenje poverenja uspostavljene su 1986. godine na Drugoj konferenciji o reviziji.

kadrova iz oblasti nauke i tehnologije kroz zajedničke programe država članica, a sa posebnim akcentom na zemlje u razvoju.¹⁵

Obnovljen je mandat Jedinici za podršku (*Implementation Support Unit*, ISU) u periodu 2012–2016, tročlanom telu koje je uspostavljeno na Šestoju konferenciji za reviziju u cilju podrške i pomoći državama članicama u nacionalnoj implementaciji, podršci sprovođenju i promociji Mera za jačanje poverenja. Odlučeno je da se uspostavi sistem baze podataka, kako bi se lakše sprovodili zahtevi i ponude za saradnju i pomoć između država članica, i upravljanje bazama podataka povereno ovoj Jedinici za podršku. Takođe, kako bi se pomoglo i ojačalo prisustvo država u razvoju koje su članice BWC, uspostavljen je dobrovoljni program sponzorstva, u kojem učestvuju druge države članice. Konačno, sve države članice pozvane su da aktivno, kroz bilateralne i multilateralne aktivnosti promovišu univerzalnost principa na kojima počiva BWC, a posebno kod zemalja koje je nisu ni potpisale ni ratifikovale.

Poslednji sastanak eksperata održan je jula 2012. godine.¹⁶ Predstoji sastanak zemalja članica 10–14. decembra 2012. godine, na kojem će se osim uobičajene agende naći i stalna tema koja se postavlja na dnevni red svake druge godine: kako omogućiti potpunije učešće u merama izgradnje poverenja.¹⁷

Nuklearno oružje za masovno uništenje

Nuklearno oružje je zasnovano na primeni reakcija fisije ili fuzije u cilju nekontrolisanog oslobađanja nuklearne energije. Ovo je najrazornije oružje ikada upotrebljeno, i ostavlja trajne posledice na teritoriju koja je pogođena eksplozijom. Posle katastrofalnih efekata nuklearnih bombi bačenih u Drugom svetskom ratu, i velikog broja nuklearnih proba koje su posle njega usledile, međunarodna zajednica je pristupila ograničavanju nuklearnih aktivnosti. Ugovorom o zabrani testiranja nuklearnog oružja u atmosferi, svemiru i podvodno (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water – Partial Test-Ban Treaty*, PTBT) od 1963. zabranjene su bilo kakve nuklearne probe.

Najvažniji međunarodni ugovor koji se odnosi na nuklearno oružje je Ugovor o neproliferaciji nuklearnog oružja (*Treaty on the Non-Proliferation of*

¹⁵ Final Document of the Seventh Review Conference, Seventh Review Conference of the States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, Geneva, 5–22 December 2011, p. 21.

¹⁶ Meeting of Experts (16–20 July 2012), materijali dostupni na: Internet, [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/26E4793F76DAF81EC1257A87002C4700?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/26E4793F76DAF81EC1257A87002C4700?OpenDocument).

¹⁷ Dokumenti pripremljeni za Meeting of the State Parties dostupni su na: Internet, [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/F837B6E7A401A21CC1257A150050CB2A?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/F837B6E7A401A21CC1257A150050CB2A?OpenDocument).

Nuclear Weapons, u daljem tekstu: NPT) koji je zvanično stupio na snagu 1970. godine. Inicijalno je bio sklopljen na pet godina, sa mogućnošću produžetka svakih pet godina, da bi 1995. godine na Konferenciji za reviziju i proširenje NPT (*Review and Extension Conference*, NPTREC) bio produžen na neodređeni vremenski period. Cilj ugovora je da spreči širenje nuklearnog oružja i tehnologije, da promoviše saradnju u mirnodopskom korišćenju nuklearne energije i da podstakne nuklearno razoružanje sa krajnjim ciljem kompletnog razoružanja. NPT je pristupilo 190 zemalja, više nego bilo kom drugom ugovoru o ograničenju naoružanja i razoružavanju.

Države potpisnice NPT, koje su osvojile tehnologiju nuklearnog oružja i izvršile nuklearne probe, a istovremeno su i stalne članice Saveta bezbednosti UN – SAD, Rusija, Francuska, Kina i Velika Britanija – obavezale su se da neće prenositi nuklearno oružje i druge eksplozivne nuklearne uređaje, kao ni tehnologiju za njihovu izradu, ostalim državama (eng. *non-nuclear weapon states*). Takođe su preuzele i obavezu da počnu pregovore o efikasnim merama za obustavljanje trke u naoružanju, postepenom smanjenju svojih arsenala, i o ugovoru o generalnom i potpunom razoružanju pod čvrstom i efikasnom međunarodnom kontrolom.

Veruje se da nuklearno naoružanje poseduju i Indija, Pakistan i Izrael, države koje nisu potpisnice NPT, dok je Južnoafrička Republika prijavila arsenal, ali ga je demontirala i stavila pod međunarodnu kontrolu. Severna Koreja je potpisala NPT 1985. godine, ali se povukla 2003, da bi 2005. objavila proizvodnju nuklearnog oružja i izvela nuklearnu probu 2006. godine.

Države koje ne poseduju nuklearno oružje obavezale su se da ga ne nabavljaju niti proizvode. Predviđeno je da moraju da potpišu ugovor sa Međunarodnom agencijom za atomsku energiju – MAAE (*International Atomic Energy Agency*, IAEA), u skladu sa njenim sistemom zaštitnih mera (IAEA *Safeguards System*).¹⁸ Njime se obavezuju da će svoje nuklearne materijale staviti pod kontrolu ove agencije, kako bi se osiguralo da se oni koriste isključivo u miroljubive svrhe (*Agreement between the Member State and the IAEA on the Application of Safeguards in connection with the NPT*). Ovaj sistem funkcioniše kao mera za jačanje poverenja, mehanizam za rano upozoravanje i okidač za druge mere reagovanja međunarodne zajednice ukoliko se za to ukaže potreba. Mehanizmi za verifikaciju uključuju inspekcije nuklearnih objekata i materijala, stalni nadzor i evaluaciju. Mere su postale još oštrije i omogućile su MAAE bolje mogućnosti za inspekciju, kako je formulisano u *Dodatnom protokolu*, dokumentu koji dopunjuje sveobuhvatne sporazume o primeni garancija o neširenju nuklearnog naoružanja.¹⁹

¹⁸ The Agency's Safeguards, International Atomic Energy Agency, INFCIRC/26, Vienna, 30 March 1961, Internet, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/Others/infirc26.pdf>.

¹⁹ Model Protocol additional to the Agreement between Member State and IAEA for the application of Safeguards INFCIRC/540 (Corrected), Internet, <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/1997/infirc540c.pdf>.

Iako je sveobuhvatna zabrana nuklearnih proba bila izražena u preambuli NPT kao krajnji cilj primene konvencije, politička klima za pregovore stvorena je tek 1993. godine, na talasu optimizma po okončanju Hladnog rata i uspeha u donošenju Konvencije o hemijskom oružju. Ugovor o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization* – CTBT) pregovaran je 1994–1996, a do februara 2012. potpisale su ga 183 zemlje, dok ih je 157 ratifikovalo, uključujući SAD, Rusiju i Veliku Britaniju.²⁰ Međutim, za stupanje na snagu potrebno je da ga potpišu i ratifikuju 44 zemlje koje raspolažu energetske ili istraživačkim nuklearnim reaktorima (navedene u Aneksu 2 CTBT), od kojih još osam to nisu učinile.

Posebno je važno što su potpisnice prihvatile način verifikacije CTBT koji je globalnog karaktera i veoma striktan. Uključuje Internacionalni monitoring sistem (IMS) od 327 stanica širom planete, kao i inspekcije na lokacijama nuklearnih objekata.

Poslednja NPT Konferencija o reviziji održana 2010. godine u Njujorku trajala je mesec dana. S obzirom da je konferencija iz 2005. godine smatrana za svojevrсни neuspeh, očekivanja su bila visoka. Diskusije su se vodile o povlačenju Severne Koreje iz NPT, nuklearnim probama, nepoštovanju Ugovora od strane Irana, planovima za zonu slobodnu od OMU na Bliskom istoku i dalji nastavak razoružanja.

Zaključci sa Konferencije donose akcione planove za neproliferaciju, razoružanje i mirnu upotrebu nuklearne energije, te predlažu korake za implemetaciju Rezolucije NPTREC iz 1995. godine koja poziva na stvaranje zone slobodne od OMU na Bliskom istoku.²¹ Neke analize naglašavaju da su i sami akcioni planovi značajno dostignuće.²² Naime, navodi se da po prvi put postoje specifične i merljive akcije koje se traže od država u cilju podrške tri stuba NPT: neproliferaciji, razoružanju i mirnodopskoj upotrebi nuklearne energije. Planovi su pripremljeni da služe kao instrument za merenje napretka kako bi na budućim sastancima države morale da preuzmu odgovornost za svoje postupke u prethodnom periodu. Transformacija ne tako konkretnih ciljeva iz NPT debata u opipljive akcije je realan napredak.

Po prvi put se svet bez nuklearnog oružja definiše kao cilj politike razoružanja. Nuklearne sile su se obavezale da nastave da rade zajedno kako bi ubrzale konkretan napredak u razoružanju. Pokušaj da se za to definiše vremenski okvir nije uspeo, međutim akcioni plan uključuje vremenski okvir u kome nuklearne sile treba da podnesu izveštaj o svojim

²⁰ Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT), Internet, <http://www.ctbto.org/the-treaty/treaty-text/>.

²¹ Final Document, 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2010.

²² Deepti Choubey, Understanding the 2010 NPT Review Conference, Carnegie Endowment for International Peace, Internet, <http://carnegieendowment.org/2010/06/03/understanding-2010-npt-review-conference/4rcg>.

aktivnostima razoružanja na sastanku NPT Pripremnog odbora 2014. godine. Takođe, pomenute države se podstiču da redovno podnose izveštaje kao način da izgrade međusobno poverenje.

Iako mirnodopska upotreba nuklearne energije nije predmet ovog rada, potrebno je pomenuti da je u posmatranom periodu došlo i do velikog incidenta u japanskoj nuklearnoj centrali Fukušima. Ova tragedija iz marta 2011. godine rezultirala je dodatnim proverama i pooštavanju sigurnosnih procedura u postojećim postrojenjima, kao i obnovom pokreta koji se protive izgradnji nuklearnih elektrana.

Jedna od karakteristika savremenog sveta je i intenzivna regionalna saradnja. Dva ugovora koja uspostavljaju regionalne zone bez oružja za masovno uništavanje stupila su na snagu 2009. godine. Ugovor iz Pelindabe, kojim je stvorena Afrička zona slobodna od OUM ima čak 28 ratifikacija i još 23 potpisnice koje tek treba da ratifikuju ugovor, dok su potpisnici Ugovora iz Semeja, kojim je stvorena Centralnoazijska zona: Kazahstan, Kirgistan, Tadžikistan, Turkmenistan i Uzbekistan.

Pitanje zone slobodne od OMU na Bliskom istoku aktuelno je još od 1995. godine, kada su potpisnice NPT dogovorile da se ugovor produži na neodređeno vreme. U okviru tog sporazuma data je podrška arapskim državama za stvaranje slobodne zone. Od tada je, međutim, malo postignuto. Naime, Izrael je odbacio predloge sa Konferencije iz 2010, a deo problema bila je i sama formulacija u finalnom dokumentu gde je Izrael izdvojen, dok se Iran i ne pominje, a sve zbog bojazni da bi mogao da blokira usvajanje dokumenta.

Odnosi u ovom tradicionalno nestabilnom regionu u međuvremenu su dodatno usložnjeni procesima demokratizacije u okviru „Arapskog proleća“, spoljašnjom vojnom intervencijom u Libiji, sukobima u Siriji, kao i između Izraela i Palestinaca. Konferencija o uspostavljanju zone slobodne od OMU na Bliskom istoku trebalo je da bude održana do kraja 2012. godine u Helsinkiju. Dve ključne države kada je reč o nuklearnom naoružanju, Iran i Izrael, dovodile su prethodnih nekoliko godina u pitanje svoje učešće na ovoj Konferenciji, kojoj je trebalo da prisustvuju i SAD, Velika Britanija i Rusija. Bez ove dve učesnice, Konferencija ne bi imala smisla i pretpostavke su da je Obamin kabinet, uprkos optužbama od strane Republikanaca, u izbornoj godini u SAD popustio pod pritiscima Izraela i nije insistirao na održavanju Konferencije. S obzirom na to da je događaj zakazan za decembar ove godine, još postoji šansa da će biti održana, odnosno da će ova konferencija biti pomerena za početak 2013. godine.²³ Istovremeno, Iran je pod velikim pritiskom ne samo IAEA, već i Saveta bezbenosti UN, na osnovu čije Rezolucije 1929 iz juna 2010. godine su Iranu pooštrene sankcije zbog

²³ O pitanju Konferencije o uspostavljanju zone slobodne od WMD na Bliskom istoku videti: W.P.S. Sidhu, Bruce Jones, Colette Jaycox, Preparing for a Constructive 2012 Conference on the Middle East Weapons of Mass Destruction Free Zone, Center on International Cooperation, New York University, 2011, Internet, http://www.cic.nyu.edu/engagement/docs/wmd_book.pdf.

nepoštovanja prethodnih rezolucija kojima je zahtevano da se potvrdi da iranski nuklearni program služi samo u miroljubive svrhe.²⁴

Međunarodni terorizam i uloga ne-državnih aktera u proliferaciji

Opasnost od proliferacije OMU koju vrše tzv. nedržavni akteri, odnosno pojedinci i organizovane grupe, dovela je do donošenja Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1540.²⁵ Rezolucijom se državama zabranjuje podrška nedržavnim akterima u težnji da *razviju, nabave, proizvedu, poseduju, transportuju ili prebace* OMU. Ovim su prvi put uspostavljene obaveze članica UN, pod paragrafom VII Povelje UN, da preduzmu i učvrste mere protiv proliferacije OMU, raketa za njihovo lansiranje i potrebnih materijala.

Države se pozivaju da usvoje izmene zakonodavnih rešenja kojima se grupe koje deluju mimo država sprečavaju u ovim težnjama i da ih zatim efikasno primene u praksi, kao i da preduzmu i ojačaju domaće mere nad proliferacijom OMU. Kako bi pomogao primenu odredbi ove rezolucije, SB UN je osnovao *ad hoc* Komitet 1540 sa mandatom od dve godine, kome je zatim dva puta bio produžavan mandat rezolucijama 1673 i 1810 SB UN, da bi konačno Rezolucijom SB UN 1977 postojanje ovog komiteta produženo do 2021. godine.

Komitet 1540 se sastoji od stalnih članova imenovanih od strane izabranih zemalja UN, nekoliko radnih grupa i grupe eksperata. Nametnuo se kao nezaobilazni faktor za pitanja neproliferacije OMU, kao i radioaktivnih i nuklearnih materijala, prvenstveno za širu implementaciju odredbi na nivou država. Broj zemalja koje nastoje da primene odredbe ove rezolucije ubrzano se povećava: po okončanju inicijalnog dvogodišnjeg perioda rada Komiteta 2006. godine, zakonska rešenja kojima se zabranjuje proliferacija OMU imalo je 65 država, a krajem 2011. godine već 140 država. U istom periodu, od početne 32 države koje su usvojile preporučeni zakonodavni okvir za proizvodnju nuklearnih materijala, njihov broj se popeo na 120 krajem 2011. godine.²⁶ U svojim aktivnostima Komitet se oslanja na nadnacionalne i međudržavne organizacije, uz pomoć kojih ostvaruje bolju komunikaciju sa pojedinačnim državama i obezbeđuje zatraženu pomoć nekima od njih u procesu implementacije odredbi Rezolucije 1540. U ovom procesu posebno se ističe EU.

²⁴ Radi se o rezolucijama 1696 (2006), 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008), 1835 (2008), i 1887 (2009). Brazil i Turska su glasali protiv, a Liban je bio uzdržan prilikom donošenja Rezolucije 1929 (2010). Dostupno na: Internet, <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9948.doc.htm>.

²⁵ Security Council Resolution 1540 (2004), Security Council United Nations, New York, 2004.

²⁶ Report of the Committee established pursuant to Security Council Resolution 1540 (2004), S/2011/579, Security Council United Nations, New York, 14 September 2011, p. 2.

Komitet je od svog osnivanja podneo tri izveštaja o napretku, 2006, 2008. i 2011. godine. U izveštaju iz 2008. godine, Komitet precizira konkretne korake koje države moraju da preduzmu kako bi pravilno sprovele Rezoluciju 1540.

Izveštaji zemalja koje su već sprovele neke od mera dali su jasniju sliku o napretku primene, kao i o problemima koji su se iskristalisali do tog perioda. U izveštaju od 2008. godine zaključeno je da države članice moraju da urade daleko više na sprovođenju Rezolucije 1540. Između ostalih preporuka, Komitet je naglasio da bi trebalo da ojača svoju ulogu i pomogne državama kojima je to potrebno, dalje prilagodi dijalog sa i među državama kako bi se identifikovale njihove potrebe i pokrene projekte pomoći na osnovu tog dijaloga. Takođe je navedeno da je nužno da se u sledećem periodu razmotre opcije za razvijanje postojećih finansijskih mehanizama u cilju izgradnje kapaciteta za implementaciju Rezolucije 1540. Naglašava se i potreba da Komitet saraduje sa globalnim i regionalnim međuvladinim organizacijama, unutar i izvan sistema UN, u podsticanju razmene iskustava, stvaranju foruma za diskusiju i razvoj inovativnih mehanizama da bi se postigla potpuna primena Rezolucije.²⁷

U izveštaju iz 2011. godine primećuje se značajan napredak u pogledu uloge i uključenosti Komiteta u sprovođenju Rezolucije. Komitet ističe da je u prethodnom periodu uspeo da ostvari bolju povezanost sa vladama država članica, kao i sa međuvladinim organizacijama i specijalizovanim agencijama, što je dovelo do veće svesti o problemu, veće ugradnje odredbi Rezolucije u nacionalna zakonodavstva, do poboljšanja graničnih kontrola i efikasnije regionalne saradnje. Ipak, naglašava se da pretnje ostaju ozbiljne i realne, što je i osnovni razlog za produženje mandata Komiteta na još deset godina kako bi i nadalje podsticao kako države, tako i civilno društvo i industriju da se uključe u sveobuhvatnu i dugoročnu primenu ciljeva iz Rezolucije.²⁸

Za borbu protiv nuklearnog terorizma važna je i Globalna inicijativa (*Global Initiative to Combat Nuclear Terrorism*, GICNT), koja predstavlja partnerstvo 82 države i četiri zvanična posmatrača - IAEA, EU, INTERPOL i UNDOC. Misija ove inicijative, kojoj su kopredsedavajući SAD i Rusija, je da se globalni kapaciteti za prevenciju, detekciju i odgovor na nuklearni terorizam jačaju putem multilateralnih aktivnosti koje jačaju planiranje, politike, procedure i interoperabilnost država u okviru partnerstva. Sedmi plenarni skup ove inicijative održan je u Dajenu, Koreja, juna 2011, do kada je sprovedeno gotovo 50 multilateralnih aktivnosti, a inicijativa je otvorena za sve države koje su posvećene zajedničkom radu na osnovu principa nuklearne bezbednosti koje dele.

²⁷ Report of the Committee established pursuant to Security Council Resolution 1540 (2004), S/2008/493, Security Council United Nations, New York, 30 July 2008, p. 2.

²⁸ Report of the Committee established pursuant to Security Council Resolution 1540 (2004), 2011, op. cit., p. 3.

Inicijativa osam zemalja protiv širenja materija za masovno uništavanje – *Global Partnership Against the Spread of Materials of Mass Destruction, G-8 GP* – je 2011. godine odlučila da ne obustavi svoje delovanje, prvobitno planirano za period 2002–2012. Grupu pored osam najmoćnijih zemalja sveta, čine Koreja, Australija, Belgija, Češka, Danska, Finska, Irska, Holandija, Norveška, Poljska, Švedska, Švajcarska, Ukrajina i EU. Ovo partnerstvo razvijalo se uz raspolaganje sumom od 20 biliona USD koja je korišćena za smanjenje rizika od ovog materijala u Ukrajini i Rusiji, da bi se širilo i na ostale zemlje.

Proliferacija OMU i radioaktivnih i nuklearnih materijala i Evropska unija

Razvijanjem Zajedničke spoljne i bezbednosne politike i u njenom okviru Zajedničke odbrambene i bezbednosne politike, EU se profilisala kao značajan akter i u pitanjima vezanim za WMD i nuklearne i radioaktivne materijale.

Evropski savet je 2003. godine usvojio Deklaraciju EU o neproliferaciji OMU. Zasnivajući se na Evropskoj bezbednosnoj strategiji (donetoj u isto vreme), Deklaracija naglašava opasnost od moderne pretnje međunarodnom miru i bezbednosti koja se ogleda u rizicima da terorističke grupe dođu u posed hemijskih, bioloških, radioaktivnih ili nuklearnih materijala, kao i da određene države razviju sopstveno oružje za masovno uništenje, uprkos ukupnom smanjenju njegove količine na globalnom nivou zahvaljujući poštovanju međunarodnih ugovora.²⁹ Kamen-temeljac za neproliferaciju OMU Evropska unija nalazi u efikasnom multilateralizmu kombinovanom sa promocijom stabilnog međunarodnog i regionalnog okruženja, bliskoj saradnji sa ključnim partnerima i odlučnosti u delovanju protiv proliferatora. Ovi ciljevi postavljeni su u širi, globalni kontekst, a Deklaracija o OMU, kao deo prve Evropske bezbednosne strategije, simbol je izrastanja EU u globalnog bezbednosnog aktera.³⁰ EU je uspostavila i ličnog predstavnika za pitanja OMU, koji je delovao do 2010. godine.³¹

Neproliferacija je prema strategiji trebalo da bude najvećim delom integrisana u spoljne odnose (tačnije, trgovinu i razvojnu saradnju), međutim, malo aktivnosti je prebačeno na Komisiju, te je neproliferacija OMU uglavnom ostala stvar odnosa između vlada država članica.³² Od 2003. godine, Komisija je podnosila izveštaje o OMU svake dve godine, a EU je

²⁹ EU Strategy Against Proliferation of Weapons of Mass Destruction, The Council of the European Union, Brussels, 10 December 2003, p. 2.

³⁰ Oba dokumenta nastala su kao rezultat unutrašnjih političkih rascepa u EU izazvanih intervencijom SAD u Iraku. Tokom svoje istorije EU je imala tendenciju da iz kriznih situacija napreduje ka većem stepenu integracije.

³¹ Lina Grip, "The Role of the European Union in delivering Resolution 1540 Implementation Assistance", *Nonproliferation Papers*, No 22, SIPRI, October 2012, p. 16.

³² Lina Grip, "Mapping the European Union's Institutional Actors Related to WMD Non-proliferation", *Non-Proliferation Papers*, No. 1, May 2011, p. 2.

prilagođavala svoje prioritete u toj oblasti redovno i u odnosu na globalne trendove. Savet EU je 2006. godine odlučio da će EU pomagati i drugim državama u sprovođenju obaveza prema Rezoluciji 1540, a 2008. da finansijski pomaže Komitet za 1540. Evropska unija je donela Zajedničke strategije za sprovođenje Konvencija koje zabranjuju biološko (maj 2009. – decembar 2011) i hemijsko oružje (mart 2007), koje su utemeljene na Deklaraciji o neproliferaciji oružja za masovno uništenje.³³

Evropska služba za spoljne poslove (*European External Action Service*, EEAS), oformljena je 2010. godine kako bi koordinirala i objedinila spoljnu politiku EU. Međutim, politika kontrole naoružanja i neproliferacije i dalje je podeljena između Komisije koja se bavi unutrašnjim, i EEAS koja se bavi spoljašnjim aspektima. Bolja koordinacija i više zajedničkih aktivnosti su neophodne, s obzirom na multilateralne obaveze koje EU preuzima. To podrazumeva da države članice razviju poverenje u EU i njenu sposobnost da se nosi sa novim izazovima.³⁴

Uloga EU u sprovođenju Rezolucije SB UN 1540 takođe je podeljena između EU kao celine i država članica, a sprovođenje ove Rezolucije ne uklapa se uvek idealno u okvire u kojima EU operiše (u smislu propisa, mandata, budžeta ili stručnosti). Interakcija sa Komitetom zaduženim za 1540 trebalo bi da se poboljša kako bi sprovođenje i naponi EU bili efikasniji, uključujući sveobuhvatno i transparentno izveštavanje o postojećim programima pomoći, i odlučivanje Saveta o održivom načinu finansiranja Komiteta.³⁵

Strategija EU o neproliferaciji OMU je politička deklaracija i nema pravno obavezujući status, pa u tom kontekstu treba sagledati realne mogućnosti delovanja na nivou Unije. EU je od donošenja ove strategije postala veliki finansijer programa i agencija koje se bave neproliferacijom. Međutim, posle početne euforije oko objavljivanja ovog dokumenta, bilo je jasno da države članice nisu dovoljno spremne da se posvete koordinaciji, a naročito da prenesu neke od svojih ingerencija na nivo EU.³⁶ EU se javno obavezala da će učestvovati u zaustavljanju iranskog nuklearnog programa, što se može smatrati testom za efikasnost njene OMU strategije. Preuzimanjem tako teškog slučaja, EU rizikuje da njena politika multilateralizma i ekonomskih sankcija izneveri očekivanja, i ne pokaže delotvornost pred celokupnom međunarodnom zajednicom.

³³ European Union Joint Action in Support of the Biological Weapons Convention; Council Joint Action on support for OPCW activities in the framework of the implementation of the EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction, Council of the European Union, 2007/185/CFSP, Brussels, 19 March 2007.

³⁴ Peter Van Ham, "The European Union's WMD Strategy and the CFSP: A Critical Analysis", *Non-Proliferation Papers*, No. 2, September 2011, p. 14.

³⁵ Lina Grip, "The Role of the European Union in delivering Resolution 1540 Implementation Assistance", *Nonproliferation Papers*, No 22, October 2012, p. 16, Internet, <http://www.sipri.org/research/disarmament/euconsortium/publications/Nonproliferation-paper-22>.

³⁶ Ibidem, p. 10.

Zaključak

Na globalne trendove post-hladnoratovskog perioda – neprestani napredak tehnologije, porast značaja energetske bezbednosti i povećanu aktivnost nedržavnih aktera, poslednjih godina se nadograđuju novi elementi koji dodatno usložnjavaju bezbednosne izazove, rizike i pretnje. Razorne terorističke akcije 2001. godine pokazale su da najzlokobniji scenariji nisu više samo hipotetički, i dovele do slabljenja dominacije SAD i začinjanja multipolarnog međunarodnog sistema. U posmatranom periodu nova bezbednosna dinamika razvija se u kontekstu globalne finansijske krize, dešavanja u okviru takozvanog „Arapskog proleća”, odnosno promenom niza režima u nestabilnom regionu Bliskog istoka, vojnom intervencijom u Libiji, i tekućim sukobima u Siriji, kao i između Izraela i Palestinaca. Uz dugotrajnije probleme sa potpunim uključivanjem u međunarodne režime Irana i Severne Koreje, sve ovo pojačava potrebu neprestanog revidiranja strategija i kapaciteta u vezi sa OMU na globalnom i nacionalnom nivou, jačanja i proširivanja postojećih aranžmana u vezi sa sigurnošću svih tipova oružja za masovno uništavanje, i preispitivanja sposobnosti da se odgovori na široki opseg mogućih scenarija terorističkih napada.

Posledice zloupotrebe različitih kategorija OMU koje uključuju biološke, hemijske, nuklearne ili radioaktivne naprave u terorističkom napadu se u osnovi razlikuju, ali zajedničko im je da izazivaju veliki broj žrtava, ekološke, ekonomske i socijalne poremećaje koji su dugotrajni, prevazilaze granice pojedinačnih država, i mogu imati interkontinentalni domet i efekte. Zbog toga se ovim problemima mora pristupiti sveobuhvatno, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Međutim, globalna organizacija posvećena održanju mira i bezbednosti – Organizacija Ujedinjenih nacija – i sama je u svojevrsnoj krizi, sa slabim izgledima za rapidnu reformu. Karakteristično je jačanje regionalnih vidova saradnje, koji u oblasti OMU demonstriraju između ostalog i stvaranje afričke i centralnoazijske zone bez oružja za masovno uništavanje 2009. godine – Ugovor iz Pelindabe (afrička zona) i Ugovor iz Semeja (centralnoazijska zona). Takođe, *ad hoc* grupisanje posebno zainteresovanih zemalja, tipično i za neke druge globalne probleme, razvija se i u vezi sa borbom protiv proliferacije, produženjem rada Globalne inicijative protiv nuklearnog terorizma (GICNT) i G-8 Globanog partnerstva protiv širenja materija za masovno uništavanje (G-8 GP).

Razvoj nauke i tehnike, posebno u oblasti biotehnologije, povećava broj potencijalno opasnih agenasa i njihovu dostupnost, što stvara dodatne mogućnosti za zloupotrebu i otežava pravovremeno i efikasno reagovanje. Postojeće konvencije, ugovori i sporazumi o neproliferaciji stoga se preispituju i prilagođavaju kako bi odgovorili na promene u percepiranim bezbednosnim izazovima, rizicima i pretnjama. Uspostavljaju se novi ili unapređuju postojeći mehanizmi za sprovođenje i unapređivanje konvencija, zaštita konferencije o reviziji daju dobru polaznu osnovu. Broj država potpisnica konvencija u vezi sa OMU je u porastu, ali je evidentno da one imaju različit pristup osnovnim ciljevima konvencija, kao i

tumačenju progressa u njihovoj implementaciji. Ovo se posebno odnosi na pooštavanje mera verifikacije i inspekcije. Tako su čak i u slučaju Konvencije koja se uspešno primenjuje, CWC, iskazane značajne razlike u pristupu država potpisnica u vezi sa pitanjem neproliferacije. U slučaju NPT učinjen je pomak, u smislu definisanja specifičnih i merljivih akcija koje se traže od država u cilju podrške tri stuba NPT: neproliferaciji, razoružanju i mirnodopskoj upotrebi nuklearne energije.

Iako je EU od donošenja svoje Strategije o neproliferaciji OMU postala veliki finansijer programa i agencija koje se bave neproliferacijom, u pitanju je ipak politička deklaracija koja nema pravno obavezujući status. Javno obavezivanje EU da će učestvovati u zaustavljanju iranskog nuklearnog programa, predstavljaće test delotvornosti ove njene strategije.

Bibliografija

1. *A Secure Europe in a Better World – EU Security Strategy*, EU, Brussels, 12 December 2003.
2. Bluth, Christoph, et al, "Correspondence – Proliferation of Nuclear Weapons", *International Security*, volume 35, issue 1, summer 2010.
3. Choubey, Deepti, *Understanding the 2010 NPT Review Conference*, Carnegie Endowment for International Peace, Q & A, 3 June 2010.
4. *Council Joint Action on support for OPCW activities in the framework of the implementation of the EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction*, Council of the European Union, 2007/185/CFSP, Brussels, 19 March 2007.
5. *Combating Illicit Trafficking in Nuclear and other Radioactive Material*, IAEA Nuclear Security Series No. 6 – Technical Guidance, International Atomic Energy Agency- IAEA, Vienna, 2007.
6. *EU Strategy Against Proliferation of Weapons of Mass Destruction*, The Council of the European Union, Brussels, 10 December 2003.
7. Ferguson, Charles D., Tahseen Kazi, Judith Perera, *Commercial Radioactive Sources: Surveying the Security Risk*, *Occasional Papers* No 22, Center for Nonproliferation Studies – Monterey Institute of International Studies, Washington, January 2003.
8. *Final Document of the Seventh Review Conference*, Seventh Review Conference of the States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, Geneva, 5–22 December 2011.
9. *Final Document*, 2010 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, New York, 2010.
10. *Final Document of the Second Review Conference*, BWC/CONF.II/13 (Part II), Internet, http://www.opbw.org/rev_cons/2rc/docs/final_dec/2RC_final_dec_E.pdf.
11. Grip, Lina, "Mapping the European Union's Institutional Actors Related to WMD non-Proliferation", *Non-Proliferation Papers*, No. 1, May 2011.

12. Grip, Lina, "The Role of the European Union in delivering Resolution 1540 Implementation Assistance", *Nonproliferation Papers*, No 22, SIPRI, October 2012.
13. *Joint ministerial statement on the CTBT*, Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty Organization – Preparatory Commission, New York, 27th September 2012.
14. Meier, Oliver, "CWC Review Conference Avoids Difficult Issues", *Arms Control Today*, Arms Control Association, May 2008.
15. Millett, Piers (ed.), *Improving Implementation of the Biological Weapons Convention – The 2007–2010 Intersessional Process*, United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR), 2011.
16. Model Protocol additional to the Agreement between Member State and IAEA for the application of Safeguards INFCIRC/540 (Corrected), International Atomic Energy Agency, September 1997.
17. *Resolution 55/33GS*, UN General Assembly, 69th plenary meeting, New York, 2000.
18. *Report of the Second Special Session of the Conference of the States Parties to Review the Operation of the Chemical Weapons Convention*, 7–18 April 2008, Second Review Conference, 18 April 2008.
19. *Report of the Disarmament Commission*, United Nations –General Assembly, Official Records Fifty-fourth session, Supplement No. 42 (A/54/42), New York, 1999.
20. *Report of the Committee established pursuant to Security Council resolution 1540 (2004)*, S/2011/579, Security Council United Nations, New York, 14 September 2011.
21. *Report of the Committee established pursuant to Security Council resolution 1540 (2004)*, S/2008/493, Security Council United Nations, New York, 30 July 2008.
22. *Security Council Resolution 1540 (2004)*, Security Council United Nations, New York.
23. *Security Council Resolution 1929 (2010)*, Security Council United Nations, New York, 2010.
24. Sidhu, W.P.S, Bruce Jones, Colette Jaycox, *Preparing for a Constructive 2012 Conference on the Middle East Weapons of Mass Destruction Free Zone*, Center on International Cooperation New York University, 2011.
25. Sixth Review Conference of BWC, Final Document BWC/CONF.VI/6, 2006.
26. *The Agency's Safeguards*, International Atomic Energy Agency, INFCIRC/26, Vienna, 30 March 1961, Internet, www.iaea.org/Publications/Documents/Infcirc/Others/infcirc26.pdf.
27. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, United Nations Disarmament Agency – UNODA, Internet, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>.
28. United Nations office in Geneva, *European Union Joint Action in Support of the Biological Weapons Convention*, Internet, <http://www.unog.ch/80256EE600585943/%28httpPages%29/059BF41BEB2114D2C12575E40036A8E6?OpenDocument>.
29. Van Ham, Peter, "The European Union's WMD Strategy and the CFSP: A Critical Analysis", *Non-Proliferation Papers – EU Non-Proliferation Consortium*, No. 2, September 2011.

30. Working Group for the Preparation of the Third Review Conference, *Note by the Technical Secretariat Review of the Operation of the Chemical Weapons Convention since the Second Review Conference*, OPCW, 5 October 2012.

Svetlana Đurđević-Lukić, MA
Dragana Nikolić, Ph.D.

GLOBAL TRENDS IN PREVENTION OF WEAPONS OF MASS DESTRUCTION PROLIFERATION

ABSTRACT

The paper has systematised multilateral endeavours to limit proliferation of weapons of mass destruction as well as biological, chemical, radioactive and nuclear materials and agents in the last five years. Along with the thematic fields mentioned above, the author has also analysed activities concerning non-state actors or actually the implementation of the Resolution No. 1540 as well as the acting of the European Union. The global security context is determined by the „Arab Spring“, military intervention in Libya, conflicts in Syria as well conflicts between the Palestinians and the Israelis, insufficient integration of Iran and especially of North Korea in the existing WMO regimes as well as the financial crisis. Continuous technological progress and an important role of non-state actors intensify the need to re-examine strategies, procedures and institutions at the global and national levels, strengthening and expansion of the existing agreements concerning the safety of all types of weapons of mass destruction and to re-examine the ability to respond to all possible scenarios of terrorist attacks. Although the number of states signatory to WMD conventions has been on the increase, it is evident that their approaches to the basic goals of the conventions are different, this especially concerning the intensification of measures of verification and inspection.

Key words: Weapons of mass destruction, chemical weapons, biological and toxin weapons, nuclear weapons of mass destruction, proliferation, United Nations, European Union.